

Inledning

Anders Burman, Shamal Kaveh & Bosse Holmqvist

I svensk idé- och lärdoms historia har receptionsstudier alltid varit något av en specialitet. Genom åren har det skrivits mängder av avhandlingar om hur olika filosofer, tankesystem eller teorier tagits emot i Sverige, alltifrån paracelsismen på 1500-talet, cartesianismen och naturrätten under 1600-talet till Sigmund Freud och psykoanalysen under 1900-talet. Föreläsare för andra ämnesdiscipliner har kompletterat med studier om den svenska receptionen av Henri Bergson, fenomenologin och existensialismen. Listan skulle kunna göras betydligt längre, men redan av denna uppräknings lista står det klart att årets temablock i *Lychnos* knyter an till en etablerad tradition. Den receptionshistoria som undersöks i det följande är dock mindre väl utforskad. Det handlar om den moderna teorireceptionen, närmare bestämt hur olika teorier uppfattats, emottagits och transformerats i Sverige under de senaste decennierna, från ungefär 1960 och framåt. Huvudfokus ligger på den reception som skett inom universitetsväsendet, och i synnerhet är det den positiva, bejakande teoriimporten som undersöks, men flera av bidragsgivarna har också haft skäl att uppmärksamma mer eller mindre negativa och avfärdande reaktioner. Även tystnad och frånvaro av en explicit reception kan vara en form av reception.

En viktig utgångspunkt för arbetet med temablocket har varit iakttagelsen att det går moden inom akademien – teoretiska moden. Vissa begrepp, teoribildningar och tänkare framstår i varje ögonblick som mer gångbara än andra, men något som är gemensamt för nästan alla teorier som under det senaste halvsekleet uppmärksammats, diskuterats och använts inom det svenska universitetsväsendet, liksom i kulturlivet i stort, är deras utländska bakgrund. I kontrast till en tidigare periods ringa teorimedvetenhet och stundtals uttalade fientlighet mot såväl teori- som metoddiskussioner inom akademien, introducerades en mängd tänkare och teorier med början under just sextioalet. I den vida bemärkelse av begreppet teori som här används – som inkluderar allt från strukturalism, hermeneutik och marxistisk teori till olika former av vetenskapssociologi, feminism, postmodernism, poststrukturalism och postkolonialism – hände det uppenbarligen något avgörande i början av sextioalet, vilket kan illustreras av publiceringen av Hans-Georg Gadamers *Wahrheit und Methode* (1960), den moderna hermeneutikens grundtext, och Thomas Kuhns *The structure of scientific revolutions* (1962), vars paradigmteori lade grunden för de följande decenniernas intensiva vetenskapsteoretiska diskussioner. Det var också vid den tiden som Jürgen Habermas, Pierre Bourdieu och Michel Foucault gav ut sina första böcker.

Det vore förvisso en överdrift att hävda att tiden före 1960 kännetecknas av en allmän teorilöshet. En sådan uppfattning vore att göra den efterföljande periodens självbild till sin egen, men det vore också att vara blind för de teoretiska förutsättningar och antaganden som låg till grund för tidigare forskning, då en relativ konsensus och hegemoni för ett dominerande tänkesätt rådde. Det torde inte desto mindre vara svårt att bestrida att teorierna, tolkningsmallarna och världsförklaringar från sextioalet och framåt blev så många fler och konflikterna dem emellan likaså, något som bidrog till att hålla debatten och idéutvecklingen vid liv.

Även i Sverige är det tydligt att utländska teoretiker blev alltmer lästa, använda och citerade under sextioalet, och i slutet av decenniet och början av sjuttioalet kom de första svenska översättningarna av tänkare som Walter Benjamin, Theodor W. Adorno, Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes och Michel Foucault. I detta sammanhang kan man särskilt lyfta fram Bo Cavefors insats. Mellan 1959 och 1981 gav han på eget förlag ut en lång rad betydelsefulla teoretiska böcker. Exemplet Cavefors framstår också som typiskt eftersom den tidiga introduktionen inte sällan skedde via småförlag och utan särskilt tydlig akademisk anknytning. Efterhand har det dock varit i universitetsvärlden som teoridiskussionen förts med störst hetta och troligen avsatt flest och djupast spår, även om en hel del av det som presenterats och introducerats stannat vid dagsländor eller kanske inneburit återvändsgränder. Men även det som har kommit att spela en större roll och – åtminstone terminologiskt eller slagordsmässigt – kommit att få en bred användning har ofta inneburit en selektiv läsning av inspirationskällan, en läsning anpassad till de egna behoven och den mottagande partens frågor och intressen. Dessutom har en hel del av introduktionen, framför allt vad gäller fransk teori, kommit att ske via engelska eller amerikanska översättningar.

En central fråga gäller hur själva företeelsen reception skall uppfattas. Intressant här är Gadamers begrepp verkningshistoria, enligt vilket varje filosofiskt verk har en historia av tolkningar och läsningar som inte nödvändigtvis är eller kan vara trogna originalet eller det ursprungliga sammanhang i vilket texten tillkom. Varje läsning är färgad av sin tid och dess bakgrundantaganden, dess ”tolkningsgemenskap”, och en given texts inflytande kommer att präglas av dess fortlöpande historia vare sig tolkningar är korrekta i någon mening eller inte. Även felläsningar kan således ha en lång och inflytelserik karriär!

Därmed aktualiseras också ett antal andra generella receptionsrelaterade problem och frågeställningar: Vad är en tolkning? Finns det en korrekt reception eller inte? Ja, vilken roll spelar egentligen teorier och teoriimport? Inte sällan tycks det framför allt handla om name-dropping, jakt på allierade eller sätt att söka stöd för den egna åsikten hos berömdheter och modefilosofer. Även om det i historiska undersökningar knappast kan handla om att bedöma riktigheten i en given tänkares eller teoris

bruk på svensk botten, lika litet som att värdera graden av selektivitet i det mottagna eller att kritisera missförstådd reception, gäller det likväl att klargöra vad som tas upp, hur det sker, vad som väljs bort och i vilken utsträckning det funnits en jordmån eller mottaglighet för somligt och inte för annat. Det handlar om det faktiska bruk som olika teorier fått i Sverige, deras verkningshistoria, oavsett hur eller om detta bruk har en motsvarighet i ursprungsteorin eller ursprungskontexten. Det är således knappast för samma frågor eller i identiska sammanhang som en viss teori eller begreppsapparat kommer till uttryck i olika länder eller discipliner. François Cusset har talat om teoriers ”de-kontextualisering” eller ”denationalisering”, men samtidigt sker det också en re-kontextualisering.¹ Något liknande påpekats av Robert Holub: en teoris mottagande beror mindre på dess innehåll eller stil och mer på dess förenlighet med den mottagande kulturens förutsättningar och intressen, varav den politiska dimensionen inte får ignoreras.²

Det är tydligt att teorier ofta undflyr sina ursprungssammanhang och får tillämpning i helt andra miljöer. Ett särskilt tydligt exempel utgörs av Kuhns paradigmatteori, som explicit förkastar dess extrapolering till andra områden än naturvetenskapen, men som inte desto mindre fått sin största reception utanför denna – och vars centrala begrepp även genomsyrat det vardagliga språkbruket. Ett annat exempel utgörs av nyliberala läsningar av Foucault, eller det sätt som Gilles Deleuzes teorier används av t.ex. företagsekonomer och biologer. Exempelen torde kunna mångfaldigas. Samtidigt är det uppenbart att receptionen ofta – genom senkommen uppmärksamhet eller fördröjda och selektiva översättningar – innebär en förskjutning i tid; även ur den aspekten blir således uppkomst- och receptionsammanhang olika.

Något annat som förtjänar att påpekas är att tyska teoretiker överlag tycks ha haft svårt att få något större genomslag i Sverige, även om det förstås finns undantag. Om man bara skall nämna två får det bli Gadamer, som haft stort inflytande inom ämnen som pedagogik och litteraturvetenskap, och Habermas, som varit och fortfarande är ett helt centralt namn inom framför allt olika samhällsvetenskaper. Habermasreceptionen är också intressant eftersom den i Sverige huvudsakligen skedde genom våra nordiska grannländer i form av norska och danska översättningar, det vill säga inte via originaltexterna men inte heller genom engelska översättningar som annars i allt högre grad blivit standard i den svenska akademien. För övrigt är det tydligt att Habermas liksom hela den kritiska teorin slagit igenom mycket mer i Norge och Danmark än i Sverige. Detsamma gäller för Ernst Bloch, Niklas Luhmann och många andra tyska tänkare. Jordmånen för tysk teori har helt enkelt inte varit särskilt gynnsam i Sverige under de senaste decennierna.

Det intellektuella livet existerar inte oberoende av sin omvärld. Den teoretiska mångfald som det sista halvsekleterbjudit har sina sociala och

kulturella förutsättningar. Till förutsättningarna för den utveckling som skildras här hör det förändrade världspolitiska läget, massuniversitetets införande, demokratiseringen av kunskap och tillgången till det tryckta ordet genom de nya medier och medieformer som successivt utvecklats. En växande diskrepans mellan den officiella retoriken, efterkrigstidens optimistiska framstegstro å ena sidan, och ”verkligheten” (atomvapenhotet, den ”tysta våren”, avkolonialiseringen med åtföljande kolonialkrig och tredje världens situation etc.) å den andra gav även det utrymme för problematisering och kritiska interventioner. Ju fler som ägnar sig åt högre studier, ju mer heterogena studentgrupperna blir, desto större blir utrymmet för mer eller mindre avvikande meningar och desto större blir intresset för att söka kompletterande eller till och med alternativa kunskaper och förklaringsmodeller. Samtidigt innebar universitetens expansion en större kamp för positioner; teorimedvetenhet kunde vara ett sätt att profilera sig och innebar inte sällan anspråk på primat, något som givetvis gynnade introduktionen av den ena teoretikern efter den andre.

Cusset ser den amerikanska universitetsvärldens relativa isolering från det omgivande samhället förenat med humanioras ”paysage ultra-concurrentielle” (”ultrakonkurrerande landskap”) som en avgörande förklaring till den explosiva utvecklingen av teorier i den miljön.³ Även om den svenska universitetsvärlden långtifrån uppvisar samma isolering och kanske inte heller samma strid-på-kniven mentalitet, är frågan likväl relevant, liksom – givet olikheten – karaktären på svensk teoribenägenhet kontra den amerikanska. Cusset menar även att politisk kamp på sextioalet alltmer ersattes av en kamp om och intresse för teorier, en uppfattning som kanske lättare går att se svenska motsvarigheter till, låt vara att inte all reception företagits under politiska förtecken.

De följande bidragen har lite olika karaktär. Några handlar om receptionen av enskilda teoretiker: Adorno, Foucault och Judith Butler. I andra fall är det i stället receptionen inom en viss disciplin som står i fokus: arkeologi och litteraturvetenskap. En tredje kategori, slutligen, utgörs av undersökningar av teoretiska komplex som feminism och postkolonialism. Urvalet av behandlade ämnen kan framstå som något godtyckligt och är det delvis också. Det finns mycket som av olika skäl inte har kommit med, däribland receptionen av numera etablerade klassiker som Kuhn och Gadamer, liksom givetvis teoriimporten inom andra ämnen än de behandlade. *Lychmos* skulle därför gärna se kommande artiklar kring områden, discipliner eller tänkare som saknas här, liksom kring tänkare som under det nya millenniet introducerats i den svenska debatten. Inte desto mindre är det vår förhoppning att dessa artiklar tillsammans skall ge en någorlunda perspektivrik och intresseväckande bild av svensk teorireception under de senaste decennierna, med vissa längdsnitt som går längre tillbaka i tiden. Om artiklarna dessutom genererar nya frågor och ytterligare forskning är det förstas utmärkt.

Noter

1. Francois Cusset: *French theory. Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis* (Paris, 2003), 21.
2. Robert C. Holub: *Border crossings. Reception theory, poststructuralism, deconstruction* (Madison & London, 1992).
3. Cusset: *French theory*, 47, 57.